

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Kamal Salibi ve *Çok Odalı Ev*

Engin Deniz AKARLI

Brown Üniversitesi, Tarih Bölümü

Kamal Suleiman Salibi güzel bir ülkenin güzel bir insanı. En tanınmış Lübnan tarihçisi. Bir ucundan bölgenin orta ve eski çağ tarihi, bir ucundan da çağdaş Lübnan tarihi ile ilgili pek çok eseri var.¹ En tanınmış eseri ise Ahmet Serdar Günaydın'ın yetkinlikle dilimize kazandırdığı *Çok Odalı Ev: Lübnan Tarihine Yeniden Bakış (A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered)*. 1975'te patlayan Lübnan iç savaşı sırasında yazılmış ve 1988'de yayımlanmış. Salibi, Lübnan'da sık sık çıkan çatışmaların başlıca sebeplerinden birinin her cemaatin, tarihi, kendine göre geliştirdiği farklı menkıbe, ezber ve vurgularla okuyup bellemesi olduğunu ileri sürüyor. Mevcut kaynaklar sistematik ve sağlam bir şekilde usulünce değerlendirilirse ortaya uzlaşmayı kolaylaştıracak bir tarih anlayışının çıkmasının mümkün olacağını düşünüyor. *Çok Odalı Ev*'i, iç savaşın başlıca

* Engin Deniz Akarlı'nın bu yazısı Kamal Salibi'nin (*Çok Odalı Ev: Lübnan Tarihine Yeniden Bakış*, İstanbul: Küre Yayınları, 2024) kitabının Türkçe tercümesine takdim olarak yazılmış, yazar ve yayınevinin izniyle kitap değerlendirmesi olarak yayımlanmıştır.

1 Bu çalışmada Kamal Salibi hakkında verdiğim bilgilerin başlıca kaynağı, hocanın ölümünden sonra, her biri başarılı ve saygın birer tarihçi olmuş eski öğrencilerinin ve bazı dostlarının hazırladıkları anı kitaptır: *In the House of Understanding*, editörler Abdul Rahim Abu-Husayn, Tarif Khalidi ve Suleiman A. Mourad, Beirut: American University of Beirut Press, 2017. Bu kitapta Kamal Salibi'nin hayatı hakkında verilen bilgilerin yanısıra yayınlarının listesi de var. Kamal Salibi'nin en sevdiği öğrencilerinden biri olan Abdul Rahim Abu Husayn'ın katkıları ("K. Salibi: A Life in Books") özellikle aydınlatıcı. Amal Ghazal'in yazısı (Kamal Salibi: *Memoirs from Lebanon*) Salibi'nin Arapça yayınlanan iki ciltlik anılarını özetlediği için özel bir öneme sahip. Diğer yazılar da aydınlatıcı.

Kamal Salibi'yi ben de şahsen tanıdım, birkaç konferansta ve Beyrut ve Amman'da evinde misafiri olarak. Gerçekten insanı şaşırtacak denli çok yönlü ve çok bilgili ama o kadar da mütevazı ve sevecen, iyi yürekli bir güzel insandı.

sebeplerinden ve uzayıp gitmesinin mazeretlerinden biri olarak gördüğü farklı ve cemaatçi tarih yorumlarının aşılmasına yardımcı olması ümidiyle yazdığı belli. Sık sık iç çatışmaların çıkması, 1975'te çıkan savaşın on beş yıl sürmesi, savaş sonrasında toparlanmış olan Lübnan'ın iç sebepler ve dış müdahalelerle yeniden buhrana düşmüş olması gerçekten üzücü ve düşündürücü.

Lübnan doğal güzellikleriyle maruf bir ülke. Bir kenarından uzun (225 km) bir sahil şeridi boyunca Akdeniz'i kucaklıyor. Sırtını da birbirine paralel iki dağ silsilesine dayıyor. Dağlar arasında verimli vadiler ve dağları dilimleyen koyaklar. Çok fazla düz tarım arazisi yok ama teraslamayla kazanılan topraklarda yapılan tarım ve bahçecilik, dağların doğu yamaçlarında yapılan hayvancılık ve başka yatırımlar Lübnan'ı bereketli kılıyor. Güzelliğine de güzellik katıyor. Petrolü yok ama bölgede nüfus başına en fazla su kaynakları olan ülke. Bankacılık, ticaret ve turizm işlerinde de öne çıkmış. Lübnanlılar çalışkan, becerikli, neşeli insanlar genelde. Akdeniz onları dünyaya bağlıyor, ufukları geniş. Dünyanın her yanına yayılmışlar ve buldukları yerlerde başarılı olmuşlar. Lübnan'ın okulları ve yükseköğretim kurumları da gayet iyi. Uzun süre eğitim kalitesi itibarıyla bölge birincisi olarak sıvırılmış ve her yerden öğrenci çekmiş. Arapça esasen herkesin ana dili, ama pek çok Lübnanlı en az bir dil daha biliyor ve bunu ustalıkla kullanabiliyor. Yani birbirleriyle ve dünya ile rahatça konuşabiliyorlar. Neticede iyi eğitilmiş insanların sayısı ve oranı yüksek. Bu ortam, Lübnan'da pek çok değerli sanatçı, ilim ve düşünce insanı yetişmesine yardım etmiş.

Kamal Salibi bir örnek. Dünyaca tanınmış bir tarihçi. Lübnanlı olması tesadüf değil. Lübnan'da yetişmiş veya Lübnan asıllı başka pek çok kıymetli tarihçi ve akademisyen var. Kamal Salibi'nin dikkat çekmesi, işinin ehli olmasının yanısıra kişiliği ile de ilgili. Eğitimci bir aileden geliyor. İngiltere'de doktora yapmış ve Lübnan'a dönerek orada kendisini ilme, eğitime adanmış. AUB'nin (Beirut Amerikan Üniversitesi) güzide bir eğitim kuruluşu olarak gelişmesinde hatırı sayılır emeği, katkıları var. Çok sevilen bir hoca, bir üstat olmuş.

Gelin görün ki kaliteli eğitim seviyesi ve başka mümtaz nitelikler ve güzellikler, Lübnanlıların ikinin biri birbirlerine düşmelerine, çatışmalarına mâni olamamış. Neyi paylaşamıyorlar? Alıp veremedikleri ne? Bu sorulara cevap arayan pek çok çalışma var. Bunların çoğu kabahati din ve mezhep farklılıklarına yüklüyor. Çok cemaatli bir toplum olan Lübnan'da mezhep ve din farklılıklarının kaynaşmayı, uzlaşmayı zorlaştırdığı ve çatışmaları kolayca tetiklediği düşünülüyor. Bu farklılıkların yeterince açıklayıcı olmadığını gösteren, Lübnan'da servet dağılımındaki eşitsizliklere, dengesizliklere işaret ederek sınıfsal farkları vurgulayan çalışmalar da var. Cemaat-

lerin ve tarafların dış etkenlere ve müdahalelere açık olmasına, bazen de iç çatışmalarda üstünlük kazanmak için dış desteği kendilerinin davet etmesine de dikkat çekiliyor. Bölgenin genel istikrarsızlığı, Lübnan'da doğru dürüst güvenlik güçlerinin bir türlü kurul(a)mamış olması, kökleri dağda olan Maruni, Dürzi ve Şiiler başta olmak üzere cemaatlerin, çoğu şehirlerde meskun Sünni, Rum Ortodoks ve Rum Katoliklere nazaran aslında kabileler, aşiretler gibi işleme ve tepki vermesi türünden başka sebeplere de değiniliyor.

Kemal Salibi de başka birkaç risale ve kitabında doğrudan iç çatışmaların seyrini ve sebeplerini anlamaya ve anlatmaya çalışıyor. *Çok Odalı Ev*'de de bu nedenlere yer yer değiniliyor. Din ve mezhep farklılıklarının Doğu-Batı ve Müslüman-Hıristiyan karşıtlıkları etrafında cepheleşmesini ciddi bir sorun olarak görüyor. Cemaatlerin aşiretler gibi tepki vermelerini de sıklıkla dile getiriyor. Başka nedenlere de işaret ediyor. Ama esas üstünde durduğu mesele, farklı tarih yorumları.

Bir kimlik inşası ihtiyacıyla gelişen belli başlı tarih yorum ve anlatılarını Lübnan ve bölgedeki gelişmeler bağlamında irdeliyor. Osmanlı devletinin dağılmasıyla ivme kazanan bir kimlik fikri olarak gelişen Arapçılık bu yorumlardan biri. Salibi, tarih bu yaklaşım ile yorumlanınca nelerin gözden kaçırıldığına ve kimlerin dışlandığına değiniliyor. Bu anlatılarda Araplar hakimiyeti İranlılara ve Türklere kaptırdıktan sonra adeta yok oluyorlar. Çağdaş dönemde silkinip yeniden uyanıncaya değin anlatacak bir hikayeleri kalmamış oluyor. İslam vurgusu gayrimüslimleri tereddütlere sürüklerken İslamiyet'in tarihi gerçeklere aykırı bir şekilde böyle yalnız Arapların hâkim oldukları hallere indirgenmiş olması da İslamcıların tepkisini çekiyor. Öte yandan Arapçılığın Mısır, Suriye, Irak ve Yemen gibi yerlerde baskıcı yönetimlerin aleti haline gelmesi de tepki uyandırıyor. Demokratik alışkanlık ve beklentilerin görece yüksek olduğu Lübnan'da başta Maruniler olmak üzere çoğu Lübnanlının kendi evlerinde hakimiyeti uzak başkentlere bırakmaya razı olmayacağı da görülüyor.

Kamal Salibi'nin de şahsen, siyasi bir ideoloji olarak Arapçılığa karşı olduğu ve Arapçılık üstünden siyasi birlik arayışlarını ham hayal (dilüsyon) olarak gördüğü anlaşılıyor. Aslında Salibi Arapçaya fevkalade hâkim ve bağlı bir aydın. Dili ustalıkla ve severek kullandığı belli. Lübnan'daki hemen hemen bütün cemaatlerin mensuplarının çok eski tarihlerden beri Arapçayı ana dilleri olarak benimsemiş olduklarını ve o anlamda ortak bir geçmişten geldiklerini de vurguluyor. Yani itirazı Araplığa ve Arapçaya değil. Fakat siyasi bir ideoloji olarak Arapçılığın Lübnan'da yürümeyeceğini düşünüyor.

Salibi “Lübnancı” tarih yorumlarını da eleştiriyor. Lübnancı anlatılar ilkin Maruniler arasında gelişmiş, işlenmiş. 19. yüzyıl Lübnan’ında ve Lübnan’ın bugünkü sınırları içinde kurulup gelişmesinde Marunilerin önemli bir rol oynadıkları malum. 17. yüzyıldan beri Maruni din adamları arasından yetişen tarihçilerin bıraktıkları kronikler ve anlatılar uzun süre Lübnan tarih yazıcılığının başlıca malzemelerinden olmuş. Bunun için de Maruni tarih yorumlarının ayrı bir önemi var. Fakat Marunilerin geliştirdiği Lübnancı yorumlarda tarihi gerçekler zorlanıyor, çarpıtılıyor (bazen de uyduruluyor). Salibi, genç Lübnan tarihçilerinin titiz çalışmaları ışığında bu sorunlara işaret ediyor. Lübnan’ı özgün bir ülke ve muhtar bir emirlik olarak savundukları ve geliştirdikleri gerekçesiyle Maruni tarih anlatılarında kahramanlaştırılan Emir Fakhr al-Din Maan (ö.1635) ve Emir Bashir Shihab (ö. 1861) gibi isimleri kendi zamanlarının şartları içinde anlamaya çalışmak gerektiğini söylüyor. Bu arada aslında Dürzi olan Fakhr al-Din’in Maruniler tarafından Şuf’ta dikilen heykelini Dürzilerin son iç savaşta behava etmeleri gibi olaylar üstünde bizi düşünmeye davet ediyor. Benzer bir şekilde, kıyı şeridine görece geç bir tarihte inen Maruniler kendilerini Fenikelilerin varisi olarak tasavvur ederken, bu fikrin Fenikelilerin gerçekten ahfadı olması en muhtemel Lübnanlılar arasında revaç bulmamasına da dikkat çekiyor. Salibi, bunda Fenikelilerin Arap Yarımadası’ndan göçmüş olabileceklerine dair bazı tarihi dayanakları Marunilerin şiddetle reddetmelerinin bir rolü olabileceğini düşünüyor. Cemaatlerin beraber düşünmekte karşılaştıkları zorluğun tarihe bakışlarını etkilediğini ve tarihe bakışlarında ortak bir yorumda buluşmalarını zorlaştırdığına işaret ediyor. Marunilerin öteden beri Arapça konuştukları, etnik Arap asıllı olduklarına dair mevcut bazı işaretler olduğu, tam öyle olmasa da çok eski tarihlerden beri Arapçayı benimsemiş olmaları itibarıyla Araplaştıkları vazıh iken Araplığa tepki göstermelerini siyasi bir ideoloji ve program olarak oluşan Arapçılığın (az önce değindiğimiz) sorunlarıyla izah ediyor. Arapçılığın Lübnan’da Lübnanlıların hakimiyetine bir tehdit olarak algılandığını yineliyor.

Salibi Suriyeci tarih görüşlerini de eleştiriyor. Fransa yönetimi altında ve Fransız Oryantalistlerince geliştirilmiş olan ve Suriye’nin çok eski zamanlardan beri özgün bir ülke olarak tahayyülünü isteyen bu görüşün tarihi verilere uymadığına işaret ediyor. Ayrıca hem Arapçılığın hem de Lübnancıların Suriyeciliğe tepki gösterdiklerini söylüyor. Lübnancıların Şam’ın tahakkümü altına düşmekten korktuklarına değiniyor.

Salibi, geçmiş hakkında ortak bir görüşün benimsenmesini siyasi bir topluluğun oluşması için gerekli görüyor. Lübnan’da ileri sürülen çeşitli görüşlerin hem tarihi verilerle bağdaşması hem de genel kabul görerek birleştirici olması açısından sorunlu olduğunu düşünüyor. Hatta bu yorum ve

anlatıların Lübnanlıları çatışmaya sürükleyen çetrefilli meselelerde tarafların tutumlarını haklı göstermeye yarayan mazeretler olarak işlediği için anlaşmazlıkları körüklediğini söylüyor. Dikkatli ve metodolojisi sağlam araştırmalarla bu tezlerin zaaflarının ortaya konabileceğini (ve konduğunu) ama siyasi anlaşmazlıklar bir hal yoluna girmedikçe bu tür çalışmalarından beklenen faydanın hasıl olamayacağını düşünüyor. Siyasi sorunları aşmaya doğru bir anlaşma olursa o zaman anlaşmanın ve kurulmak istenen dengelerin devamı açısından ortak, tarihi gerçeklere uygun ve birlikte yaşama arzularını besleyebilecek tarih yorumları gerekli olacaktır, Salibi'ye göre.

Salibi kitabını tasarladığı ve yazdığı 1986-88 yıllarında tarafların sonuçsuz savaşımlardan yıldırdığını, siyasi bir anlaşma zemininin oluştuğunu düşünüyordu. Onca savaş sonucunda hiçbir cemaat bir başkasını silememiş, yok edememişti. Şiddet ve cebrin dertlere çare olmadığı anlaşılmış gibiydi. Ayrıca, Lübnan'a özgü (meclis, hukuk nizamı, belli düzenlemeler gibi) temel kurumlar ayakta kalmış, kalabilmişti. Nihayet, çevredeki devletler Lübnan'ın kendi başına ayrı bir devlet olarak varlığını kabul etmişler ve öyle devamının gerekli olduğuna inanmışlardı.

Velhasıl Salibi, 1980'li yılların sonlarında, Lübnan'da yeni bir uzlaşma ve barış ortamının sağlanmasını mümkün kılacak şartların oluştuğunu düşünüyordu. Bunda yalnız değildi. Genel kanı bu yöndeydi. Nitekim, Salibi'nin ve Lübnan asıllı bir başka ünlü ve önemli tarihçi olan Albert Hourani'nin başı çekmeleriyle Lübnan ve Lübnanlıların dertlerini daha iyi anlamak ve sorunların halline deva olabilecek çareler düşünmek için Lübnan Çalışmaları Merkezi (Centre for Lebanese Studies) kurulmuştu, 1984'te. Ana üssü Oxford'da (İngiltere) olan merkez çok verimli toplantılar düzenliyor, Lübnan ile ilgili çalışmalar yapan (her mezhepten) bilim ve fikir insanını bir araya getiriyor, olumlu ve bereketli bir etkileşim ortamı sağlıyordu. Düzenlenen toplantılarda sunulan kıymetli tebliğleri içeren kitapların yanısıra önemli bazı konularda uzmanların hazırladığı risale ve kitaplar da yayınlıyordu. Salibi'nin *Çok Odalı Ev*'i bu yayınlardan biridir.

Lübnanlıların ortak bir kimlik benimsemelerinin ihtimal ve imkanları kitabın ana meselesidir. Sonuçta Salibi bu açıdan önemli bazı ön kabul-lerin oluşması gerektiğini ve bir ölçüde de oluştuğunu ileri sürüyor. Biri Araplık ve Arapçılık ile ilgili. Salibi'ye göre siyasi ve ideolojik bir program olarak Arapçılık bir yere gidemezdi. Tarihi gerçekleri çarpıtması ve abes bir indirgemecilikle budaması bir yana, Hıristiyan asıllı Lübnanlıların böyle bir yaklaşımın kendilerini dışladığını düşünmeleri tabiiydi. Arapçılığın otoriter nizamları destekler yanına da her mezhepten pek çok Lübnanlı'nın tepki gösterdiği aşıkardı. Ama Arapçanın bütün Lübnanlıları bir araya

getiren ve çok eski (“primordiyal”) geçmişli olan ortak kültürel bir özellik olduğu da aşikârdı. Cümle Arapların Arap Yarımadası’ndan çıkarak etrafa yayıldıklarını tahayyül eden bir tür saf kan Araplık tasavvuru sorunluymdu. Arapların büyüklüğünü Arapların hakimiyeti altındaki İslamiyet’e ve Müslümanlara bağlamak da öyle. Arapçayı İslamiyet’in doğuşundan ve Müslüman Arapların Arap Yarımadası’ndan çıkarak etrafa yayılmalarından daha önce benimsemiş kabileler, topluluklar vardı. Bunların bir kısmı Müslümanlığı kabul etmeden bölgede yaşamaya devam etmişlerdi. Öte yandan İslamiyet’in yayıldığı bölgelerde yaşayan gayrimüslimler de bir medeniyet olarak İslamiyet’e ve ayrıca Arapça literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardı. Bu hususları ve İslamiyet’in Arap hanedanlardan sonra da gelişmeye devam ettiğini kale almayan bir Arapçılığın romantik (ve bazı bakımlardan tehlikeli) bir hayalden ibaret kalmasına şaşırmmamak gerekirdi. Fakat Lübnan’da yaşayan farklı din ve mezhepten insanların ne zaman nereden geldiklerinden bağımsız olarak uzun süreler önce Arapçayı ana dilleri olarak benimsemiş olmaları önemliydi. Dolayısıyla toplu kimlik oluşmasında Arapçanın yerini tanımak mümkün ve gerekli idi.

İkinci bir kabul, artık içeride ve dışarıda Lübnan’ın 1920’de belirlenen sınırları içinde bağımsız bir devlet ve ülke olarak kabul edildiğinin görülmesiyle ilgiliydi. Bir zamanlar Lübnan’ı bu haliyle tanımak istememiş olan tarafların artık bunu sorgulamadıkları vurgusu, somut bir “vatan” anlayışının belirdiğine ve Lübnanlı kimliğinin somut bir coğrafi, ülkesel temele dayanabileceğine işaret ettiği için önemliydi. Salibi’ye göre, bu vatan birliğini çok eski zamanlara kadar götürme gayretleri somut tarihi verilerle uyuşmadığı bir yana, farklı mezhep ve din mensuplarını da birbirlerine düşürmekteydi. Böyle zorlama tarih okumalarına lüzum yoktu. Vatandaşlık duygusu ve vatan sevgisi zaten çağdaş dönemin ihtiyaçları olarak belirmiş özellikler olduğuna göre Lübnanlılar için de bu kavramların ve düşüncelerin çağdaş dönemde doğduğunu ve bu açıdan 1920’nin önemli bir dönüm noktası olduğunu kabul etmek gerçekçi olacaktı.

Lübnan bağlamında dinin öneminin tanınması da önemli bir husustu. Kitabın İncil’den gelen adı da buna işaret ediyor. O bağlamda “ev,” Allahu Teala’nın katı, huzuru; odalar da çeşitli inanç gruplarıdır. Lübnan’da Hıristiyanlar ve Müslümanlar zaman zaman birbirlerini dışlayan, uzlaşmaz bir çelişkinin etkisiyle, bir bakıma da “Doğu” ve “Batı” taraftarları gibi birbirleriyle dalaşsalar da aslında yüzyıllardır bir arada yaşayan insanlardı. Farklı yollardan da yürüseler Allah’ın birliği kavramı ışığında, ayrı odalarda da olsa aynı evde yaşamayı düşünebilirler ve bunu başarabilirlerdi. Salibi, Arapça bağının Lübnan’da Hıristiyanların Müslümanları başka ülkelere nazaran daha iyi anlamasına yardım ettiğini de hatırlatıyor. (Aynı sebeple Müslümanların da Hıristiyanları anladıklarını düşünerek aralarındaki et-

kileşimlere dikkat edebiliriz, etmeliyiz.) Yeri gelmişken belirtelim: Salibi, Presbiteryan kilisesine bağlı yürekte inançlı bir Hıristiyandı. Fakat İslamiyet hakkında, klasik İslam eserleri hakkında ve İslamiyet'in doğup ilk geliştiği yerlerin coğrafyası hakkındaki bilgisi ile herkesin saygısını kazanmış bir alimdi. Bu konuda istisna da değildi, Lübnan'da yetişen Hıristiyan asıllı ve İslamiyet'i daha iyi anlamamıza, tanımamıza katkıları olan birçok ilim, fikir ve sanat insanlarından biriydi.

Amerikan Üniversitesi Tarih ve Antropoloji Bölümü ve Lübnan Araştırmaları Merkezi'nin yanısıra Salibi'nin kurulmasına ve gelişmesine emek verdiği iki kuruma daha değinmek onun kişiliği ve bağlandığı ilke ve davalar hakkında biraz daha fikir verecektir. Salibi, 1990'lı yıllarda geçici olarak yerleştiği Amman'da, inançlar arası ilişkileri incelemek ve anlayışı geliştirmek için bir merkez ("Royal Institute for Inter-Faith Studies" / "al-ma'had al-malakiyya-lid-dirâsât ad-dîniyye") kurulmasına önayak oldu ve bir süre bu merkezi ve yayınlarını yönetti. 1999'da Londra'da kayıtlı bir Dürzi Kültürü Araştırmaları Vakfı'nın kurulmasına ve bu vakfın önemli toplantılar ve yayınlar yapmasına da en üst düzeyde katkıları oldu. Bu tür çabaları ve kendi çalışmaları, Salibi'nin hem Lübnan'da sağlıklı, kendiyile ve dünya ile barışık bir toplumun oluşmasına hem de insanlar arasında din ve mezhep farklarının üstünde bir anlayış ve bağ oluşmasına kendini adanmış muhterem bir insan olduğuna işaret eder.

Çok Odalı Ev'in de bu çerçevede değerlendirilmesi uygun olur. Salibi'nin anlattıklarını bazı bakımlardan eleştirmek mümkün ve kitabın amacının hakkını vermek için belki gereklidir. Mesela, ilk dünya savaşından sonra Lübnanlılar arasında epey revaç bulan "Suriyeci" kimlik arayışlarına yeterince önem vermediğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni, 1975'ten sonra Suriye'deki Baasçı baskıcı rejimin Lübnan'ın iç işlerine karışıp durması yüzünden çoğu Lübnanlı'nın Şam yönetimine karşı duyduğu kızgınlığın Suriyeciliği bir alternatif olmaktan çıkarmış olması olabilir. Yine de ülke temelli kimlik arayışlarının daha iyi anlaşılması için Suriyeciliğe daha yakından bakmak gerekir.

Salibi'nin kimlik kavgalarını büyük ölçüde Arapçılık ve Lübnancılık karşıtlığı içinde değerlendirmesi anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Bu iki görüş arasında oluşup çözülen kamplar olduğu açıktır. Fakat Lübnan'daki kamplaşmaların oldukça değişken ve kaygan olduğunu iyi bildiği (ve buna kitabında da işaret ettiği) halde Salibi'nin Müslümanların Arapçı, Hıristiyanların da Lübnancı kampta saf tuttıklarını tekrar tekrar söylemesi olayı basitleştirmektedir ve o anlamda yanıltıcıdır. En sonunda, bir iki cümlede, Lübnancılığı "Batı," Arapçılığı da "Doğu" ile ilintilendirivermesi de son bölümün biraz aceleye geldiğini düşündürmektedir. Lübnanlılar arasındaki

çetrefilli karşıtlığı daha yaygın olarak bilinen ve basit ve katı olduğu için de çok eleştirilmiş Doğu-Batı karşıtlığına bağlaması, kitabın açtığı ufukları yeniden daraltan bir düşüncedir. Lübnanlıların mücadelesinin “Batı medeniyeti ile tecrübeyi” [Batı medeniyeti ile ilişkilerde kazanılan tecrübe demek istemiş olabilir] ifade ettiğini ileri sürmesi ve bu “tecrübenin başarısının” Lübnanlılar için ve bütün Araplar için kazançlı olacağı hakkındaki düşüncesi de kitabın bütünü içinde havada kalıyor. Belki Lübnanlılar kabileler gibi davranma alışkanlıklarından çıkıp daha medeni (ve Batılı) olurlarsa bundan herkes kazançlı çıkar gibi bir fikri ima ediyor. Her halde açılmaya, geliştirilmeye ve inceltilmeye muhtaç bir görüştür.

Salibi hoca tarihçilik hakkındaki görüşlerini biraz daha geliştirmiş olsaydı diye hayıflansak yeridir. Tarihçileri tarihçilik yöntemlerine bağlı kalarak iş yapmaya davet etmesi elbette önemli. Kimlik arayışlarında ve inşasında ciddi ve usulüne uygun tarih çalışmalarının önemli olduğu konusunda örnekler vererek bizi ikna ediyor. Bu tür çalışmaların amacının önemli olduğunu da anlıyoruz. Marifet, bir ülkenin insanları, halkları, vatandaşları arasındaki farklı unsurların hepsinin benimseyebileceği, kimseyi dışlamayan, en azından kendini dışlanmış hissettirmeyen birleştirici bir tarih yorumu geliştirmek. Salibi, ciddi sorunları olan ülkelerde salt tarihçilerin çabasıyla bu maksadın hasıl olamayacağını hatırlatıyor. Ama sorunların çözülebileceği ya da hiç değilse çözüleceğinin ümit edilebildiği bir ortam oluşursa, o zaman tarihçilerinin çabalarının istikrarın sağlanmasına ve korunmasına yardım edeceğine inanıyor. Salibi bu düşüncelerle ve beliren barış ümitleri ışığında Lübnan’da dolaşımında olan yorumları ikna edici şekilde eleştiriyor ve dikkat edilmesi gereken hususlara işaret ediyor. Kendisi bütünleştirici bir tarih yorumu geliştirmeye girişmiyor. Dağarcıklarda (“Tavan aralarında”) olan bilgilerin ortalığa çıkmasının yeni ve anlamlı anlatılar örmeye yarayabileceğini düşünüyor. Ama ortak hafıza ve kimlik geliştirmekte işe yaramayacak tarih bilgisini adeta küçümsüyor, bunları antikacı, eskici dükkanlarına yakıştırıyor. Yani tarihçi nesnel ve metodik olsun ama önündeki malzemeyi belli bir hedefe doğru (bu durumda birleştirici bir tarih anlatısına doğru) kullansın istiyor. Amaç güzel ve anlamlı. Ama böyle güdümlü bir tarihçilikte tarihçi istenen sonuçlara erişmeye çalışırken birçok veriyi de pekâlâ atlayabilir veya eskici dükkanlarına münasip görerek bir kenara atabilir. Velhasıl, Salibi sonuçları hoş bir edebi dille sunuyor ama ne demek istediği bazen o kadar da vazıh olmuyor.

Eleştiriye açık böyle bazı yönlerine rağmen, *Çok Odalı Ev* akıcı, önemli ve etkili bir kitap. Yazarı da kitabında önerdiği doğrultuda insanlar arasında anlayış, sevgi ve saygı bağlarının kurulup gelişmesine ilmi, irfanı ve örnek kişiliğiyle katkıda bulunmuş bir insan. Hala değeri olan bu kitabının Türkçeye kazandırılması elbette önemli ve sevindirici.

Kamal Salibi'nin *Çok Odalı Ev*'inde anlattıklarından, geliştirdiği görüş ve önerilerden biz nasıl yaralanabiliriz? Türkiye Cumhuriyeti'nde dolaşımında olan resmi ve popüler tarih görüşleri sizce yeterince birleştirici ise, T.C. vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunu kucaklıyor ve kendini dışlanmış hissedenden pek fazla kimse bırakmıyorsa, hele hele farklı gurupların birbirlerine anlayışla yaklaşmalarını kolaylaştırıyor ve nefret söylemlerinin, millete nifak sokmanın ne denli sersemce ve bölücü bir iş olduğunu idrak etmemize yardımcı oluyorsa Salibi'nin aradığı başarıyı tutturmuşuz demektir. Böyle değilse, şapkaları önümüze koyup düşünmek gerekir. Zira bölücü dil, onu bunu düşman bilmeyi talep eden söylemler medeni bir yaşam kurmayı gerçekten imkânsız hale getirir. *Çok Odalı Ev* bunun örneklerini veriyor. Bize mevcut ve birleştirici olmayan, tersine farklılıkların aşılmasını zorlaştıran kimlik anlayışlarının ve söylemlerin nasıl eleştirilebileceğine ve aşılabileceğine dair yollar da gösteriyor. T.C., Lübnan'dan farklı olarak epey sağlam bir devlet geleneğine sahip. Gerçi son zamanlarda bu gelenek ve dayandığı kurumların altı iyice oyuldu ama yine de toplumu bir arada tutabiliyor. Fakat, Salibi'nin değindiği gibi, ortak bazı bağlar kurulamamışsa veya mevcut bağlar zayıfladıkça toplumda istikrarı sağlamak, insanları bir arada tutmak da zorlaşır. 80 küsur milyonun tamamı sürgit bir uyum içinde yaşayamaz elbette. Fakat istikrarın sağlanabilmesi de işte gönüllü, zorlanmadan benimsenen bazı temel bağların varlığını gerektirir. Bu açıdan vatan sevgisinin somut bir temel teşkil edebileceğini de söyleyebiliriz, hele söz konusu olan vatan güzelliklerle dolu bir diyar ise.

Vatanın tarihine nasıl yaklaşacağımız da önemli. *Çok Odalı Ev* o tarihe açık ama aynı zamanda eleştirel bir zihinle yaklaşmamızı, olayları kendi tarihi bağlamları içinde anlamaya gayret ve dikkat etmemizi telkin ediyor. Birleştirici bir tarih görüşü geliştirmeye önem vermemizi salık veriyor. Gerçi bu görüşün Lübnan bağlamında nasıl uygulanacağı konusunda anlatılanlarda bazı tutarsızlıklar olduğunu söyleyebiliriz ama yine de şu sonuçları çıkarabiliriz. Son dönemlerin kendine özgü dinamikleri vardır ve bu özellikleri düşünmeden eskiye yansıtma bizi yanıltıcı sonuçlara sürükleyecektir. Bu bakımdan toplumları etkileyen dinamikleri iyi anlamak gerekir. Mümkün olduğu kadar eskiye giderek ve eski dönemleri kendi şartları içinde bilmeye ve nasıl değiştiklerini ve değişmediklerini anlamaya çalışmak önemlidir. Bu açıdan, her dönemde toplumu oluşturan farklı unsurlar arasındaki çatışmalar kadar etkileşimleri, alışverişleri gösteren, yansıtan bilgileri de aramak gerekir (ama bu bilgiler için tavan aralarını temizlemekten başka eskici dükkanlarını ziyaret de gerekecektir).

Bu görüşler ışığında düşünmek lazım. Türkiye'de dolaşımında olan ve bazı birbirleriyle yarışan başat tarih anlatılarının ıslaha muhtaç tarafları var mı, yok mu? Mesela, diyelim 18. yüzyılda, insanların işe otobüsle gittiklerini

tahayyül ne kadar abes ise, bu günkü anlamıyla milliyetçi olmalarını beklemek de o kadar abes olması gerekirken bunu varsayanlarımızın çokluğu şaşırtıcı değil mi? Yine mesela, Türkiye tarihini esasen 1071'den başlatmanın hikmeti nedir? Nasıl olur da Türkçenin ve İslamiyet'in Anadolu'da yayılmasının İstanbul'un fethine kadar bile dört yüz küsur yıl süren hikayesini bir solukta olmuş bitmiş bir fetih gibi algılayabiliriz? *Çok Odalı Ev* bize böyle başka sorular da ilham edebilir. Etmelidir. Fakat en önemlisi, belli bir zaman ve yerde bir toplumu oluşturan farklı unsurları kendi şartları içinde anlamaya çalışmamız hususunda yaptığı davettir. Bunun için bu unsurlar arasında salt çatışma ve farklılıklara değil, etkileşimlere, benzerliklere ve birlikte yaşamayı kolaylaştıran şartlara da dikkat gerekir. Tarihçilerin bu anlayışla erişecekleri bilgiler ve olgun yorumların, toplumda, bölgede ve dünyada görece daha huzurlu ortamlar oluşmasına belki o zaman gerçekten bir katkısı olur, Salibi Hocanın düşlediği doğrultuda.

Engin Deniz Akarlı

Brown Üniversitesi Emekli (Emeritus) Tarih öğretmeni

İstanbul, Ekim 2024